

Mövzu: 9

MƏKTƏBƏQƏDƏR YAŞLI UŞAQLARIN SOSIAL TƏRBİYƏSİ

Plan:

- 1. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial tərbiyəsi və sosial inkişafı**
- 2. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosiallaşmasında oyunların rolu**

İstifadə olunan ədəbiyyat:

1. Ağayev Ə.Ə., Rzayeva Y.T. və b. Sosial pedaqogika. Bakı, 2008
2. Əlizadə H.Ə., Mahmudova R.M. Sosial pedaqogika. Dərslük, Bakı, 2013

1. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosial inkişafı

Məktəbəqədər yaş dövrü uşağın həm davranışında, həm də sosial inkişafında vacib bir dövrdür. Ümumiyyətlə uşağın sosial inkişafı nə deməkdir? Uşağın sosial inkişafı cəmiyyətin adət-ənənələrini, mədəniyyətini bilməsi, cəmiyyətdə özünəməxsus yer tapmasıdır. Əlavə etmək lazımdır ki, körpəlik dövründə uşaq böyüklərlə ilk ünsiyyətini qurur, onlara inanır, öz bədənini və davranışlarını idarə etməyə başlayır, nitqini qurur və sözlərlə bəzəyir. Uşağın sosial inkişafının formalaşması üçün ona və onun maraqlarına xüsusi diqqət yetirmək, vaxt ayırmaq lazımdır.

Ünsiyyət-uşağın sosial keyfiyyətlərinin formalaşması üçün başlıca rol oynayır. Əsasən, bu dövrdə valideyn ilə uşaq daha çox ünsiyyətdə olur. Uşağın sosial tərbiyəsi-sosial tərbiyə uşağın sosial inkişafının əsasını təşkil edir. Məhz, məktəbəqədər yaş dövründə uşaqlar və böyüklər arasında qarşılıqlı ünsiyyət yaranır. Erkən uşaqlıqda uşaqlar əşyalardan neçə istifadə etmək lazım olduğunu öyrənirlər. Daha sonra böyüklər onlar üçün bir obyekt olurlar ki, uşaqlar onların hərəkətlərini təkrar edir, onlar kimi davranırlar. Bəs sosial tərbiyə nədir? Sosial tərbiyə uşağın başqalarının maraqlarına diqqət ayırmaq, işləri ilə maraqlanmaq, hər bir peşəyə, insanlara hörmətlə yanaşmaq, başqalarının kədərinə heyifslənmək, sevincinə sevinmək və s. Bütün bunlar əsasdır çünki, bu dövrdə uşaqlarda həm də paxıllıq hissi formalaşır. Sosial tərbiyə həmçinin uşaqlarda günahkarlıq hissənin formalaşmasıdır. Məsələn, oğlan uşağı öz yaşının əlindən oyuncaq maşını kobudcasına aldığına görə narahat olmalı və etdiyi hərəkətə görə üzr istəməlidir. Və ya yaxud qız uşaqları oyuncaq gəlinciklərini zədələməməlidirlər. Onlar anlamalıdırlar ki, oyuncaqları korlamaq olmaz. Hər bir əşyanın, istər geyim olsun, istərsə də oyuncaq bütün bunların qiymətini bilməlidirlər.

Uşaq bağçasında sosial inkişaf – ola bilər ki, ailədə həm ana, həm də ata işləsinlər. Bu zaman uşağın sosial inkişafının formalaşmasında uşaq bağçaları və tərbiyəçilər önəmli yer tutur. Bəs uşaq bağçasında uşağın sosial inkişafı necə olur? Burada uşaqlar adət-ənənə, mədəniyyət, norma və dəyərlər, cəmiyyətdə davranış və s. kimi bilikləri öyrənirlər. Böyüklərlə daha çox ünsiyyətdə olduqca uşaqlarda etik normalar, təbiətə və insanlara olan sevgiləri formalaşır, yaşlıları ilə (bağçada) kollektiv şəkildə hərəkət edirlər, bu kollektivin maraqlarını nəzərə alırlar.

Sosial hazırlıq: yüksək əxlaqi təsəvvürlərin və vətəndaşlıq hisslərinin (vətənpərvərlik, humanistlik, digər millətlərə hörmət) inkişafı; böyüklərlə və yaşlıları ilə ünsiyyətin qurulmasında yüksək mədəni davranış qaydalarının mənimsənilməsi; öz hərəkətlərində əxlaq normalarının rəhbər tutulması və onlara riayət olunması deməkdir.

Uşaq həmyaşıdları və böyüklərlə fəal əlaqələr qurur, başqalarının maraqlarını nəzərə alaraq hərəkət edir, hisslərini idarə etməyə çalışır. O, ətrafdakılara qarşı müsbət münasibət göstərir, digər insanların hisslərinə hörmətlə yanaşır. Birgə fəaliyyət zamanı yaranan problemləri müzakirə edir, qanunlara riayət etməyi öyrənir və digər uşaqları da buna sövq edir, müəyyən mövzu üzərində söhbət qura bilir. Müəllim öz davranışı ilə insanlara qarşı mehriban və qayğıkeş münasibət nümunəsi göstərir. Uşaqları bir-birinə qarşı diqqətli olmağa, öz həmyaşıdlarının halına diqqətlə yanaşmağa (inciyir, darıxır, küsür), şəfqət hissi göstərməyə, yardıma hazır olmağa sövq edir. Müəllim uşaqların diqqətini mimikada, jestlərdə, hərəkətlərdə, səs intonasiyasında hisslərin təzahür formalarına yönəldir. Müəllim, xüsusən qrupda uşaqların bir-birinə qayğı, diqqət, yardım göstərməsi üçün humanist istiqamətdə situasiyalar yaradır. Beləliklə, uşaqların əxlaqi təcrübəsi zənginləşir. Uşaqlar mədəni davranış və ünsiyyət qaydalarını mənimsəməyi bacarırlar. Onlar artıq qoyulan qaydaların səbəblərini anlayırlar. Müəllim uşaqlarda inkişaf edən özünəhörmət və müstəqillik hisslərinə arxalanaraq onların müsbət hərəkət və davranışlarını dəstəkləyir.

Uşaqlar bu dövrdə başqa xalqların mədəniyyətinə, onların heyvan və bitki aləminə maraq göstərirlər. Bu problemləri birgə müzakirə edərək, müəllim uşaqları sülhsevərlik, Yer üzərindəki hər canlıya hörmət ruhunda tərbiyə etməyə çalışır. Uşaqlar bu cür mövzular əsasında hazırlanan tədbirlərdə böyük həvəslə iştirak edirlər. Uşaq həmyaşıdları və böyüklərlə münasibət qurmağı öyrənir, müxtəlif növ oyunlarda iştirak edərək üzərinə müəyyən rollar götürür. O, münasibətləri öz maraq, bacarıq və istəklərinə görə qurur. Həmyaşıdları ilə birgə fəaliyyət və oyun zamanı bir-birinə hörmət etməyi, başqalarının hissələrini və fikirlərini nəzərə almağı, yardımlaşmağı, ünsiyyət və davranış mədəniyyətini mənimsəməyi öyrənir. İnsanlarla ünsiyyət zamanı onların hisslərini mimika və jestlərdən, səs tonunun dəyişməsindən anlaya bilir, özünü

aparmaq qaydalarını mənimsəyir, davranış və münasibətlərində onlardan istifadə edir. Müəllim uşaqların ictimai-əxlaqi inkişafına böyük diqqət yetirməli, onların ətrafdakı insanlar ilə qarşılıqlı münasibətlərinin qurulmasına böyük önəm verməlidir. Müəllim şəxsi müşahidələri nəticəsində qrupdakı uşaqların şəxsiyyətlərarası münasibət sistemində bələd olub, hər bir uşağa həmyaşıdları arasında onun inkişafına yönələn əlverişli mövqe tutmaqda kömək etməlidir (dost tapmaqda, uşaqları maraq və bacarıqlarına görə qrup şəklində fəaliyyətlər zamanı toplamaqda, rəsm, quraşdırma və digər fəaliyyətlərdə).

2. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların sosiallaşmasında oyunların rolu

Məktəbəqədər yaş dövründə uşaq ətraf aləm haqqında ilkin təsəvvürlər qazanır. Oyun uşağı əhatə edən reallıqdır. Məhz aktiv fəaliyyət etmək tələbatı onu oyuna sövq edir. Oyunda uşağın öyrənmə prosesi çox asan və tez baş verir. Bu baxımdan uşaqlar üçün inkişafetdirici oyunlar böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, inkişafetdirici oyunlar uşaqların nitqini, diqqətini, yaddaşını, məntiqi təfəkkürünü, yaradıcı təxəyyülünü və sosiallığını inkişaf etdirir.

Uşaqlar oyun vasitəsilə bir-birləri arasında ünsiyyət qurur, yeni dostlar, qazanırlar. Uşaqlar həmçinin başqalarına hörmət etmək, səbirli olmaq, liderlik kimi xüsusiyyətləri də oyun vasitəsilə əldə edirlər. Oyun fiziki, sosial, psixoloji və emosional tərəfdən uşağa təsir edir və inkişaf etməsində böyük rol oynayır. Oyunlar uşağın inkişafında, təhsilində və şəxsiyyətinin inkişafında əsaslı yer tutur. Ümumiyyətlə oyun məktəbəqədər yaş dövrünün əsas fəaliyyət növü hesab edilir. Uşaq sevdiyi oyunları yalnız həmyaşıdları ilə deyil, eyni zamanda valideynləri ilə oynamağı da çox sevir. Valideynlə birgə keçirilən oyunlar uşaq – valideyn münasibətlərinə müsbət təsir edir, onların ünsiyyətini daha da möhkəmləndirir.

İnkişafetdirici oyunlar uşaqların həyatında ən məşhur əyləncələrdən biridir. Məktəbəqədər yaş dövründə olan uşaq oyun vasitəsilə rəngləri, fiqurların formalarını, fəsilləri, ayları, hərfləri, rəqəmləri, toplama-çıxma əməllərini və xarici dilləri öyrənir. Parlaq əyani vəsaitlər uşaqların diqqətini cəlb edir və oyuna maraq oyadır.